

Co jsme nestihli

Kréta

1. Malia

Třetí největší minojský palácový komplex o rozloze asi 7500 m² se nachází poblíž dnešního města Malia. Jeho starověké jméno není známo, takže se používá tohoto označení. Nachází se na severním pobřeží ostrova v jeho východní části. Tuto archeologickou lokalitu objevil v roce 1915 řecký archeolog Joseph Hadzidakis, systematický výzkum ale zajistila až Francouzská archeologická škola a vede jej dodnes.

Osudy a základní charakteristika místního paláce jsou velmi podobné jiným takovým komplexům. I zde starší palác vznikl na počátku 2. tisíciletí a kolem roku 1700 prošel rozsáhlou destrukcí a opětovným vystavěním celého areálu. Jádrem komplexu je i zde centrální nádvoří, které obklopují řady místností, někde i ve více patrech nad sebou. Jejich využití je obdobné jako v jiných palácích, proto se zde zastavíme jen u několika významných či svébytných prvků.

Poměrně velkou plochu paláce zabírají i tady skladovací prostory. Jedná se jednak o úzké pravoúhlé místnosti, kde byly po stranách u stěn postaveny velké zásobní nádoby, zvláštní je ale kanál zabudovaný v podlaze, který ústí do sběrné jámy. Soudí se, že sloužil k odvádění rozlitého vína, oleje, atd. Dalším typem skladovacích prostor jsou stavby kruhového půdorysu se sloupem uprostřed, sdružené do skupin po čtyřech těsně k sobě přiléhajících. Dříve se myslelo, že se jedná o cisterny na vodu, dnes převažuje názor, že šlo o sýpky. Další zvláštností tohoto paláce je přítomnost oltáře na centrálním dvoře. Oltáře nejsou v minojském světě ničím zvláštním, nicméně zde překvapuje jeho umístění. Navíc přímo naproti němu se nacházela velká budova zvaná Loggia, která byla s centrálním dvorem propojena nízkým schodištěm a sloužila zřejmě k provozování rituálů. Za ní se pak nacházela pokladnice.

Poblíž tohoto paláce bylo nalezeno velké pohřebiště, kde bylo objeveno mnoho cenných předmětů, velmi známý je např. zlatý přívěsek zpodobňující dvě včely.

2. Kató Zakros

Minojský palác v Kató Zakros je sice o poznání menší než tři dříve jmenované komplexy, přesto je velmi důležitý. Nachází se na samém východě ostrova a ležel přímo na pobřeží, s nedalekým přístavem byl palác spojen silnicí a byl tak jakousi branou k zemím v Levantě. Na počátku 20. století zde zahájil vykopávky D.G. Howarth, ale podařilo se mu objevit jen několik velkých městských domů, přímo k palácovému komplexu se nedostal. Ten odkryl až v 60. letech Nikolaos Platon a práce tam

pokračují víceméně až dodnes. Pozdní datum objevu paláce má tu výhodu, že již od počátku výzkumů se zde mohly aplikovat moderní vědecké postupy a získávat tak přesnější data (na rozdíl třeba od Knossu, objeveného již na konci 19. století).

O starší fázi paláce toho moc nevíme, zanikl zřejmě vinou zemětřesení kolem roku 1700, nový palác byl dokončen až asi o sto let později a fungoval asi sto padesát let, kdy pak kolem roku 1450 zanikl. Šlo zřejmě o náhlou událost, protože při vykopávkách bylo nalezeno mnoho předmětů ještě na svém původním místě. Doposud bylo identifikováno asi 150 místností, u některých půdorysů se ale předpokládá přítomnost dvou pater, seskupených kolem centrálního dvora o rozměrech 30x12 metrů. Jak tomu bylo běžné i jinde, západní křídlo bylo rozděleno na skladovací část a číst rituální – zde byla např. odkryta velká obřadní hala se zbytky freskové výzdoby a také dva ceremoniální rhytony – jeden má podobu býčí hlavy, druhý je zase zdoben plastickým vyobrazením trojlodní svatyně. V západním křídle se nacházela také pokladnice, svatyně a ceremoniální bazének – tento typ místnosti se vyskytuje v palácích běžně a někdy i v soukromých částech paláce, takže mu někteří odborníci přisuzují skutečně funkci lázní. Jiní se ale domnívají, že šlo o čistě rituální zařízení. Ve východním křídle pak Platon identifikoval soukromé komnaty panovníka. Velmi zvláštní stavbou zde je velká cisterna, do které se vstupuje po sedmi schodech. Funkce této nádrže není úplně jasná – mohlo jít opět o místo pro rituální koupel, ale jiné soudí, že šlo o zásobárnu na vodu, bazén nebo dokonce akvárium. Na jih od centrálního dvora se nacházely řemeslné dílny, na sever pak obydlí služebníků, velká kuchyně a velká místnost – snad jídelna nebo hodovní síň. V paláci se nacházel také archiv, v němž bylo objeveno větší množství tabulek s lineárním písmem A.

Na palácový komplex přímo navazovala městská zástavba. Výzkum této lokality není zdaleka u konce, ale už teď se ukazuje, že některé domy zde byly velmi honosné, měly kolem 30 místností a vlastní skladovací prostory.

Mykény

Mnoho zajímavých nálezů ale bylo učiněno také v podhradí mykénského paláce. V jeho bezprostřední blízkosti byl v padesátých letech objeven tzv. hrobový okruh B. Je o něco starší než ten dříve zmíněný, pohřbívalo se v něm asi mezi lety 1650-1550. Celkem zahrnuje 24 hrobů, z nichž ale jen čtrnáct bylo šachtových, zbytek byly prosté jámové hroby. Svými rozměry i výbavou tyto zaostávají za hroby z okruhu A. Obsahovaly hlavně keramiku a v malé míře také zlaté a stříbrné nádoby, bronzové meče, dýky, hroty oštěpů, atd. Vynikají zde tři nálezy: posmrtná maska z elektra, čočkovité pečetidlo z ametystu s vyobrazením vousaté postavy a miska z horského křišťálu s držadlem v podobě nazpět obrácené kachní hlavy. V této lokalitě byly objeveny pozůstatky ještě jednoho staršího hrobového okruhu, který ale byl skoro úplně zničen během dalšího vývoje.

V blízkosti hrobového okruhu B se nacházejí také dva kupolové hroby – tzv. hrob Klytaimnéstry ze 13. století, který byl částečně rekonstruován. Agamemnonově manželce je připisován pro nálezy zlatých šperků a také délkou dromu, která přesahovala 60 metrů. V pozdější době bylo na jeho vrcholu vybudováno antické divadlo, což mělo neblahé následky na stability klenby této hrobky. Asi o sto padesát let starší je opodál stojící polorozbořený kupolový Aigisthův hrob.

Ještě dále od paláce se potom nachází slavná Atreova pokladnice, největší známý mykénský tholos. K hrobu se dostaneme chodbou (dromem) dlouhou 36 metrů a širokou šest metrů, vyzděnou z opracovaných pískovcových kvádrů. Na jejím konci je přes deset metrů vysoká čelní zeď, dříve obložená zeleným a červeným mramorem. Vstup do hrobky zvýrazňovaly polosloupky rovněž ze zeleného mramoru, zdobené krokvicovým ornamentem, dveře byly asi dřevěné s bronzovým kováním. Mohutný portálový překlad se skládá ze dvou částí, přičemž ta vnitřní váží přes sto tun. Nad tímto překladem byl opět pro odlehčení vynechán trojúhelníkový prostor, který byl zakryt mramorovou deskou zdobenou spirálami. Samotná komora je zastřešena kupolí o výšce asi 13.5 metru a její kruhový půdorys má v průměru 14.5 metru. Neobvyklou součástí této hrobky byla prostorná boční komora, která složila k uložení dřívějších pohřbů. Kdo však byl na tomto místě pohřben, není známo, jednalo se asi o místního panovníka z poloviny 13. století a jeho rod.

V mykénském podhradí se také našla většina zdejších tabulek s lineárním písmem B.

1. Tírýns

Další významnou mykénskou lokalitou je Týrýns, nacházející se nedaleko od Mykén. I zde se jednalo o pevnost umístěnou na kopci a velmi dobře opevněnou mohutnými hradbami. Osídlení zde je doloženo již na počátku doby bronzové, ale největší rozkvět Týrýns zažil ve 14. a 13. století. Do

dnešních dnů vyniká nad ostatní paláce svým opevněním, nejde přitom jen o mohutnost hradeb, které leckde dosahovaly tloušťky 10 metrů a byly v nich umístěny obslužné chodby s nepravou klenbou, ale i o strategický půdorys stavby, kdy se do paláce vstupovalo po dlouhé rampě pod vysokou zdí a pak úzkým průchodem mezi dvěma věžemi, což dávalo obráncům velkou výhodu nad útočníky. Tímto průchodem se postoupilo na velký dvůr a skrze další propylaje pak na menší dvůr před královým megaron. Ten byl vroubený peristylem a v jeho středu se nacházel oltář či obětní šachta. Z tohoto nádvoří se vstupovalo do megara, které mělo podlahu zdobenou zvířecími motivy (delfíny a chobotnicemi) a velmi známé jsou také místní fresky, které nezdobily jen stěny tírinského megara, ale i dalších obytných místností paláce. Nyní jsou vystaveny v archeologickém muzeu v Athénách a krom ornamentálních motivů se na nich často setkáváme se scénami z boje či lovu.

2. Pylos

Poslední lokalitou, kterou dnes zmíníme, bude palác v Pylu. Jeho rozkvět spadá přibližně mezi léta 1300-1200. Tato lokalita se nacházela mimo jádro mykénského osídlení, na západním břehu Peloponésu a jeho poloha, spolu s poměrně krátkou historií a také nálezy mnoha stovek identických keramických nádob v prostorách paláce vede k domněnce, že spíše než o výrazné mocenské centrum se jednalo o důležitý bod na trasách mykénských obchodních cest. Tento palác se sice v mnohém shoduje s předchozími dvěma, ale má i svá specifika. Byl sice umístěn na kopci, chybí zde ale typické mykénské opevnění, s kyklopským zdívkem se zde vůbec nesetkáváme. Hlavní komplex budov byl organizován podle mykénské tradice – přes propylaje se vchází na nádvoří (na kterém se při vykopávkách našlo více jak 1000 hlíněných tabulek, vůbec největší a nejúplnější soubor z jednoho místa, odhaduje se, že jde asi o 80% ze zdejšího archivu, který fungoval tak, že shromažďoval zápisy vždy jen za aktuální rok, pylský soubor nám tedy může nabídnout velmi podrobný pohled na místní hospodářství, ale také vydat svědectví o posledních dnech paláce, jelikož je patrné, že některé tabulky byly sepsány jen několik málo dní před definitivním zničením místa) a z nádvoří pak do královského megaron. To bylo bohatě zdobené, podlaha byla složena z různobarevných mozaikových čtverců s geometrickými motivy, jen před trůnem byla vyobrazena chobotnice. Podobně bylo zdobeno i roubení ohniště a stěny byly pomalované freskami. Kolem toho jádra se soustředily další rezidenční, administrativní a skladovací místnosti. Podobnou funkci měl asi i o něco dále stojící menší komplex budov, nejstarší část paláce, jehož přesné využití ale není uspokojivě vysvětleno. Na druhé straně se pak nachází řemeslné dílny a samostatně stojící budova označovaná jako vinný sklep. Našla se zde totiž řada objemných nádob (mnohé z nich stále stojí u stěn budovy) a také množství hlíněných kolků, z nichž některé nesou značku pro víno, na jednom je dokonce napsáno „slazeno medem“. Pravděpodobné ale je, že krom vína se zde skladovaly i jiné pochutiny.

Keramika

1. attická černá figura

Attická černofigurová keramika představuje jeden z uměleckých vrcholů řecké výtvarné tvorby vůbec. Styl se dělí do tří časových období: období pionýrů (625-600), ranou fází (600-565) a vrcholnou fází (565-530). Jeho rozvoj tedy trval asi sto let, následně byla černofigurová malba vystřídána červenofigurovou. V této době už můžeme bezpečně rozeznat velký počet individuálních malířů a jejich škol, mnohé z nich známe také jménem.

Mezi prvními umělci, kteří zcela přešli k černofigurové malbě, a tedy zástupcem období pionýrů, je tzv. Malíř Nessa. Jeho jméno není známo a pojmenován je podle ústředního motivu své nejznámější vázy, na které je zachycen boj Herakla s tímto kentaurem. Jakkoliv se attická produkce v této době již korintské zcela vyrovnala, stále se u ní setkáváme s prvky přejatými z Korintu, u tohoto malíře jsou to např. ornamentální rosety.

V rané fázi, která zabírala první třetinu 6. století, se výzdobou velkých nádob zabývali např. Malíř Gorgony a Sofilos. Oba často zobrazovali mythologické scény a jejich styl byl už dosti náročný a propracovaný. Výjimečné kvality dosáhli v této době také malíři menších nádob, mezi nimiž vynikají tzv. číše s komasty – tento motiv veselých tanečnicků, kteří jsou většinou zachycováni v bujarém průvodu, přešel do Athén také z Korintu.

Jednou z nejvýznamnějších památek nastupujícího vrcholného slohu je tzv. kráter Françoise. Byl nalezen roku 1844 v etruské hrobce poblíž Chiusi a pojmenován je podle svého objevitele. Když byl nalezen, byl rozbit na více jak 600 kousků, podařilo se jej ale restaurovat a dnes je vystaven ve florentském muzeu. Mimo velké množství figurálních výjevů je na něm i nápis, kde se říká, že jej vyrobil jistý Ergotimos a pomaloval Kleitias. Vyniká ve dvou ohledech – jednak je to první doklad volutového kráteru, zřejmě tedy vynálezu hrnčíře Ergotima, dále předčí všechny ostatní dříve nalezené vázy bohatstvím figurálních výjevů, celkem na něm nalezneme 270 lidských a zvířecích figur, které jsou opatřeny popisky (těch je tam kolem 120) a tvoří tak cosi jako ilustrovanou učebnici tehdejší řecké mytologie. Hlavní vlys mezi uchy nádoby zachycuje svatbu Pélea a Thetidy, ale nalezneme zde třeba i lov na kance Kalydonského, návrat Thésea do Athén, boj Kentaurů s Lapithy, Hefaistův návrat na Olymp, atd. Tyto mytologické scény se střídají s pásy ornamentální výzdoby. Z dalších umělců této doby si jmenujme třeba Nearcha (nejznámější je úlomek s Achillem u koňského spřežení) nebo Amasise (jeho jméno ukazuje na egyptský původ, i jeho styl nese orientální prvky, měl v oblibě dionysovské scény i obrázky z každodenního života). Mistrem nad mistry v technice černé figury pak byl Exekias, kolem nějž se shromáždila celá velká škola vynikajících malířů. Jeho figury jsou monumentálních rozměrů, přesto zpracované do nejmenších detailů, vynikající je i kompozice a

vyvážená ornamentální výzdoba, jež dotváří celkovou podobu nádoby, ale dává přitom vyniknout mytologickým motivům v její výzdobě – slavná je amfora s Achilleem a Ajakem při hře v kostky, souboj Achillea s Penthesileou, Ajakova sebevražda, atd.

V poslední třetině 6. století dospěla černofigurová technika do pozdní fáze a již od roku 530 se setkáváme i novější technikou červenofigurovou. Zpočátku byly v oblibě tzv. bilinguální vázy, kde byla stejná scéna zachycena v obou provedeních (malíři jako Andokidův malíř nebo Psiax). Postupně se tedy černofigurová malba přestala používat (respektive se s ní setkáme jen na méně kvalitních a důležitých dílech), výjimkou zde však byly tradiční panthenajské amfory, kde se používala až do helenistického období.

Olympie

Atletické disciplíny se konaly na stadionu a závodníci soutěžili většinou nazí. Na dodržování pravidel dohlíželi helladonikové. Nejstarší a z počátku jedinou soutěžní disciplínou byl běh na jedno stadion, které v Olympii měřilo 192.27 metru. Byla to nejprestižnější soutěž a jménem vítěze se pak označovalo celé následující čtyřleté období. O něco později byl zaveden dvojitý běh, tedy na délku dvou stadií, kdy v půlce trasy museli závodníci zvládnout otočku, protože dráha na stadionu byla rovná, neběhalo se po oválu jako dnes. Na stejnou vzdálenost se běhal i tzv. běh těžkooděnců, ve kterém běžci původně závodili v přilbě s chocholem, chrániči holení a bronzovým štítem. Existoval také jeden vytrvalostní běh, jehož délka se ale hodně měnila, nejméně měl asi 1350 metrů a nejvíce 4600. Všechny běhy probíhaly na stejné dráze, která byla pro závodění vysypána pískem. Startovalo se ze stoje na stanovený signál, v Olympii to bylo zatroubení. Čas se nijak neměřil, vítěz se určoval prostě podle pořadí doběhnutí do cíle. Kromě běhu těžkooděnců existovaly běhy také ve variantě pro dorostence.

Do skupiny zápasnických disciplín patří zápas, box a pankration. Jednalo se dosti brutální sporty, které měly podstatně volnější pravidla než dnes. Odehrávaly se také na stadionu ve vymezeném čtvercovém nebo obdélníkovém prostoru. Zápas v sobě kombinuje prvky dnešního volného stylu a řeckořímského zápasu. K vítězství většinou bylo potřeba soupeře donutit, aby se třikrát dotkl kolenem země. Zápas v boxu se ukončovaly dvojnásobným způsobem – buď knock-outem soupeře, nebo výrokem soudců o tom, že jeden ze zápasníků již není schopen pokračovat. Zápas tak mohl být velmi dlouhý. Pokud už to rozhodčím přišlo moc, mohli nařídit jakási „trestná střílení“ – jeden ze soupeřů (určený losem) mohl druhému uštedřit ránu a tento ji musel přijmout, pokud to ustál, měl stejný pokus i on, a tak se střídali, dokud nebylo dosaženo jednoho z výše zmíněných výsledků. Boxeři si ruce před zápasem ovazovali řemeny – ty byly nejdříve z měkké kůže a měly jen ochránit ruku před poraněním a zpevnit ji. Později se začaly používat také řemeny z tvrdé kůže, které dodaly ránám razanci. V římské době se do nich začaly zašívát kovové kuličky a výztuže, ale na Olympiádě to povoleno nebylo. Pankration potom kombinoval prvky zápasu a boxu. Soupeři v něm mohli používat i údery pěstí, ale bez rukavic či řemenů.

Pětiboj se potom skládal z těchto disciplín: z běhu na jedno stadion, skoku do dálky, hodů oštěpem, hodů diskem a končil zápasem. Některé z jeho disciplín se provozovaly i samostatně, jiné jen v této kombinaci. Při skoku do dálky např. soutěžící mohli používat speciální činky, které jim pomáhaly doskočit dále – bylo to technicky velmi obtížné, ale zřejmě účinné. Odlišnou techniku používali také při hodů oštěpem – závodníci jej totiž odhazovali pomocí kličky ovinuté kolem ratiště, což zvyšovalo impuls i stabilitu letu oštěpu. Zrekonstruovat pak techniku odhozu disku je také

problematické, existují sice sochy zachycující atlety v této disciplíně, ale přesné pořadí kroků není jaké. Co ale jasné je, že antické disky byly podstatně těžší než ty moderní.

Mimo stadion, na hipodromu, se konaly závody jezdecké. V Olympii po této stavbě nezbyla ani památka, takže bohužel není možné určit přesnou délku trati v jednotlivých závodech. Jejich zvláštností bylo, že věncem a poctami pro vítěze byl odměňován majitel koní a spřežení, nikoliv vozataj nebo jezdec. Nejstarší jezdeckou disciplínou byl závod čtyřspřeží, asi o třicet let později přibyla také jízda na koních a nakonec na konci 5. století ještě závod dvouspřeží. Tyto tři závody existovaly také v kategorii hříbat.

Jedinou nesportovní disciplínou byla soutěž trubačů a hlasatelů. Odehrávala se zřejmě již první den Olympiády a její vítěz pak mohl ohlašovat začátky soutěží, vítěze, atd. Byla to ale jen okrajová záležitost, navíc do programu zařazená docela pozdě.

Geografie

Na ostrovy je bohaté také egejské moře, které se nachází mezi řeckou pevninou a maloasijským pobřežím. Nachází se v něm několik velkých souostroví (Kyklady, Sporady, Dodekanésy) a řada dalších jednotlivých ostrovů. V Saronském zálivu, který omývá břehy Atiky a Argolidy, se nachází dva významné ostrovy – velmi blízko pobřeží je Salamis, od dob Solónových spravovaná Athénami, kde došlo roku 480 ke slavné námořní bitvě, o něco dále je ostrov Aigína, kde se podle řecké tradice začaly již v 7. století razit mince (se symbolem mořské želvy) jako v první řecké oblasti, později zde významná bronzářská dílna. Z druhé strany s Attikou sousedí jeden z největších řeckých ostrovů – Euboia. Na délku má skoro 160 kilometrů, kdežto na šířku maximálně 50, jeho podlouhlý tvar kopíruje atické a boiótské pobřeží, přičemž průliv je velmi úzký, v jednom místě má jen několik desítek metrů a byl v antice překlenut mostem. Nacházela se zde významná města Chalcis a Euboia, obě se velkou měrou podílela na řecké kolonizaci Středomoří. Na severu ostrova se nachází mys Artemision, nazvaný podle zde stojícího chrámu bohyně Artemis, kde se roku 480 střetlo řecké a perské loďstvo, později (až ve 20. letech 20. století) byl i zde objeven potopený vrak a v něm mnoho uměleckých předmětů, nejznámější je bronzová socha Poseidona z poloviny 5. století.

Na jih od Euboje a Atiky leží souostroví Kyklady. Skládá se asi ze tří desítek větších ostrovů a mnoha dalších menších, takže ve výsledku čítá více jak 200 míst. Jeho název se interpretuje jako „uspořádané do kruhu“ a odkazuje na rozmístění ostrovů do formace připomínající kruh se středem představovaným kultovně velmi důležitým Délem. Větší ostrovy byly osídlené již na konci doby kamenné, později se zde vyvinula osobitá kultura zvaná kykladská, která byla současná s kulturou minojskou a helladskou. Později byly ostrovy osidlovány hlavně Ióny, a to ty severnější, na jižních je doloženo dórské obyvatelstvo, i když zde zůstávalo i původní osídlení. Jak již bylo řečeno, jedním z nejvýznamnějších kykladských ostrovů byl Délos. Z řecké mytologie byl znám jako místo, kde se narodila Artemis a Apollo a právě jemu zde byl již v 7. století zasvěcen kultovní okrsek. Největším ze zdejších ostrovů byl Naxos, který po příchodu Iónů zažíval rozkvět. Profitoval jak z výhodné obchodní polohy, tak z těžby kvalitního mramoru a práškového smirku používaného při finálním opracování mramorových soch. Kvalitní a vyhledávaný mramor se těžil také na ostrově Paros. Je z něj vyrobena také kamenná stéla, která obsahuje chronologicky řazené zápisy pokrývající léta 1581-264 př.nl. (obsahuje jak zprávy o mytologických událostech (potopa světa, plavba argonautů), tak událostech historických). Z dalších kykladských ostrovů je známý třeba Sifnos, který rychle zbohatl po nálezů stříbra a zlata v místních horách, ale po jejich vyčerpání zase rychle zchudl, z Mélu pochází slavná socha bohyně Afrodity a na Keu byla zase objevena jedna z nejstarších známých mykénských svatýň.

Severně od Kyklad leží Sporady, „roztrošené“ ostrovy u východního pobřeží Řecka. Skládají se z malých ostrůvků, z nichž byly trvale osídleny jen některé. Mezi ty větší patří např. Skopelos nebo

Skyros, kde se měl podle řeckých bájí ukrývat v přestrojení za dívku během jednoho ze svých dobrodružství Achilles.

Pojmem jižní Sporady se někdy označuje souostroví u břehů Malé Asie známé spíše jako Dodekanésos, v překladu Dvanáctiostroví. Tvoří jej tedy dvanáct hlavních ostrovů a další dvě stovky menších. Větší ostrovy byly osídleny velmi dlouho, již v době minojské zde existovaly prosperující osady pod vlivem z Kréty, ale i chetitské Malé Asie (hledá se zde většinou říše Achijawa zmiňovaná v chetitských pramenech) a Orientu. Kolem roku 1100 sem dorazila v rámci první řecké kolonizace vlna dórského obyvatelstva, jež se tu (a na protilehlém pobřeží) udrželo i v následujících obdobích, později zde vznikla federace zvaná dórská hexapolis. Největším ostrovem, který oblast většinou kontroloval, byl Rhodos. Dórové tam založili tři velká města – lalysos, Kameiros a Lindos, ostrov byl také známý sochařskou a řečnickou školou a stál zde jeden z divů světa – Kolos Rhódský. Velký význam pro řecké lékařství měl další z ostrovů – Kós, tam se totiž nacházel starý asklépiův posvátný okrsek a také se tam v polovině 5. století narodil Hippokrates, mimo to sem Praxitelés věnoval zahalenou sochu Afrodity.

V severovýchodní části Egejského moře se pak nachází několik velkých ostrovů, které netvoří souostroví. Nejjižnější z nich je ostrov Samos, který se výrazně zapsal do dějin řeckého stavitelství i filozofie. V 6. století zde byl vystavěn jako jeden z prvních kolosální chrám v iónském slohu zasvěcený bohyni Héře, žili tu sochaři a bronzíři Rhoikos a Theodóros, kteří prý pro řecký svět objevili metodu odlévání dutých soch, tzv. metodu ztraceného vosku. V 6. století zde žil filozof a matematik Pýthagorás. Západně od Samu leží Ikaria, kde mělo dojít k tragickému Ikarovu pádu. Jedno z možných rodišť Homéra se má nacházet na dalším z egejských ostrovů – Chiu. Severněji potom leží ostrov Lesbos, jedno z nejjižnějších míst kolonizovaných Aióly. Kolem roku zde žili slavní básníci Alkaios a Sappó. Ostrov Lémnos byl také osídlen již v době předřecké, v námi probíraném období byl neblaze známý jako pirátská základna, od konce 6. století pak byl kontrolován athény. Byl zde trochu netypicky uctíván bůh Hefaistos, ale jeho kult zřejmě souvisel s jeho sopečným původem. V moderní vědě je známý také díky nálezům kamenné stély s nápisem v jazyce velmi podobném etruštině, což vede k dohadům o maloasijském původu tohoto etnika. Poblíž thráckého pobřeží se nachází další z větších severoegejských ostrovů – Samothráké, jak její název ukazuje, byl tento ostrov později osídlen ze Samu. Ostrov byl znám jako centrum mysterií chthonických božstev Kabeirů pocházejících z Malé Asie. V 19. století zde byla nalezena socha Níké z počátku 2. století př.nl. Nejsevernějším egejským ostrovem je Thassos nacházející se poblíž thráckého pobřeží. Thráky byl také původně obydlen, ale v době velké řecké kolonizace sem zdejší zlaté a železné doly přilákaly kolonisty z Paru.

V téže době řecké kmeny osazovaly také pobřeží Malé Asie a zakládali zde nová města. Podíl na kolonizaci této sféry měli hlavně Aiólové, Iónové a Dórové. Nejseverněji z Řeků se usazovali Aiólové a daná oblast se proto nazývala Aiólie. Hlavní její centrum bylo na ostrově Lesbos, ale existovala i řada aiólských měst na pevnině. Při ústí řeky Hermos ležela starověká Smyrna, dnešní turecký Izmir. Město bylo významným obchodním centrem, upadlo ale téměř v zapomnění po porážce od Lydie v 6. století, obnoveno bylo na počátku helenismu. Dalšími aiólskými městy byly Kýmé, Myrina nebo Fókis.

Nejvíce osad na maloasijském pobřeží patřilo Iónům, jejich zóna na severu sousedila a Aiólií a sahala až k Milétu. Ten byl v námi probírané době hlavním centrem iónské kultury, pocházel odtud třeba jeden z prvních filozofů Thálés. Nedaleko Milétu se nacházela známá apollónova věštírna v Didymách, která byl s městem spojena posvátnou cestou. Iónská byla také města Kolofón (známé chovem koní a výrobou pryskyřice), Klazomeny (v 6. století známé terakotového zboží, rodiště Anaxagora) a Efesos, kde byl v 6. století zbudován chrám pro Artemis, která zde byla uctívána ve zvláštní orientální podobě jako bohyně plodnosti.

Dórský proud při kolonizaci Egejského moře a maloasijského pobřeží postupoval nejjižněji. Již jsme se zmínili o existenci svazu šesti dórských měst, z nichž na pevnině ležela jen dvě – Knidos a Halikarnassos. První leželo na poloostrově vybíhajícím z regionu obývaného neřeckými Káry. Bylo známé kultem Afrodíty, jež zde byla uctívána s přídomek Euploia (Dávající dobrou plavbu). Její sochu pro místní chrám vytvořil Praxitelés. Byla zde také známá lékařská škola. Dórská kolonie v Halikarnassu byla založena kolem roku 1000, ale silný podíl na obyvatelstvu měli i iónové. Narodil se zde Hérodotos a ve 4. století zde byla vybudována zdejší nejznámější památka – hrobka krále Mauzola zvaná Mauzoleum.

Architektura

1) řecké stavební slohy

Nejstarší z řeckých architektonických řádů se nazývá dórský, podle Vitruvia to bylo podle krále Dóra, který kdysi panoval nad celým Peloponésem. Ten dal jednou ve městě Argu vystavět chrám Héře a podle něj pak budoval i další svatostánky a tak vznikl dórský sloh. Dórský sloh se vyznačuje masivností stavebních článků a také pevnými a přísně dodržovanými proporčními vztahy – základ tvořil poměr výšky sloupu k jeho průměru). Dórský sloh existoval nejprve u dřevěných staveb, až později přešel do kamene a některé prvky potom už jen kopírovaly vzhled dřevěných předloh a neměly na stavbě funkční využití. Dórský řád působí monumentálním, dotaženým dojmem, ale na druhou stranu je poněkud těžkopádný a chybí u něj možnost dalšího rozvoje jednotlivých prvků. Později do něj byly pro odlehčení vkládány prvky z iónského řádu. Pro dórský řád jsou tedy typické masivní sloupy bez patek, jejichž výška se pohybuje mezi 4 až 6.5 násobkem jejich spodního průměru. Dřívky jsou zdobené žlábkami, kanelurami, kterých bývá sudý počet 16-24, jsou poměrně plytké a oddělené ostrou hranou. Dřík sloupu je od krčku oddělen jednou až třemi vodorovnými drážkami zvanými SCAMILLUM. Krček potom přechází několika prstenci do ECHÍNU, česky se mu říká podvalek nebo poduška a spolu s čtvercovou deskou ležící na něm (zvanou ABACUS) tvoří hlavici sloupu. Podle tvaru echínu je možné dórské stavby datovat. Vlys je u dórského slohu tvořen pravidelně se střídající triglyfy a metopami, kladí pod ním je hladké. Stavby v dórském stylu byly oblíbené hlavně v pevninském Řecku a Magna Graecia. V Malé Asii a na ostrovech byl mnohem oblíbenější jiný sloh, zvaný iónský.

Iónský řád vznikl přibližně ve stejné době, jako dórský, jeho domovinou jsou ale řecké osady na maloasijském pobřeží, kde byl také nejvíce používán, i když v pozdějších dobách se s ním setkáváme v celém řeckém světě. Byl silněji ovlivněn impulsy z Východu, působí jemnějším, lehčím a elegantnějším dojmem. Říká se, že zastupuje ženský princip, kdežto dórský řád princip mužský. Je také mnohem zdobenější a více variabilní. Existují u něj dvě základní mutace – iónsko-asijská a iónsko-atická. Iónské sloupy jsou vyšší a štíhlejší, jejich výška tvořila většinou devítinásobek dolního průměru dřívku. Sloup byl také opatřen patkou, která měla lépe distribuovat tlak vyvíjený sloupem na stylobat. Patky byly trojčlenné a jejich horní část bývala ornamentálně zdobená. Existovaly dva typy – u jednoho (iónsko-asijského) začínala patka dvěma dovnitř vyklenutými pásy zvanými TROCHILUS a končila pásem oble vypouklým, zvaným TORUS; u druhého typu (iónsko-atického) bylo pořadí torus – trochilus – torus. Dřík sloupu byl zdoben kanelurou, obvykle bylo na sloupu těchto drážek 24. Byly hlubší, než u slohu dórské a oddělené plochým páskem. Hlavice byla i zde složena z abaku a echinu. Echinus byl zdoben motivem vejcovce, mezi ním a abakus byla však vložena typická dvojité voluta,

dozdobená palmetami. Teprve na ní ležel čtvercový abakus, který nesl kladí budovy. To bylo v případě iónského slohu většinou dělené do tří horizontálních pásů. Vlys byl potom hladký, zdobený malbou nebo reliéfem. Někdy místo vlysu pás se zubořezem, iónským kýma (perlovcem) a na ně navazující silně předsunutá římsa.

Iónskému řádu je v mnoha jednotlivostech velmi podobný řád aiolský, který vznikl v severní části západního pobřeží Malé Asie zhruba ve stejné době, jako řád iónský. Liší se od něj hlavně tvarem hlavice – voluty zde vychází přímo z echinu a je mezi ně vložena palmeta. Patka sloupu je iónský, ale kanelura dórská. Používal se jen málo a nikdy se z něj vlastně nestal plnohodnotný architektonický řád. Na konci archaického období upadl v zapomnění.

Z iónského řádu potom vycházel nejzdobnější z řeckých slohů - korintský. Za jeho autora je tradičně označován sochař z Kalimachos z Korintu. Ten se prý jednou z jara procházel po hřbitově, kde spatřil na dětském hrobě postavený košík s hračkami, zatížený střešní taškou, který byl porostený místním bodlákem, tzv. akantem a tento tvar mu byl inspirací při tvorbě nové hlavice sloupu. Korintský řád je velmi dekorativní a není tolik svázán pravidly jako řád dórský či iónský; je také ze všech nejmladší – vznikl někdy na konci 5. století a dotažen byl v průběhu století 4. Sloupy v tomto slohu jsou ještě vyšší a štíhlejší, než u řádu iónského, mají 8,5 až 10,5 násobnou výšku než je průměr sloupu. Patka je podobná iónské, stejně tak kanelura – u té se ale v pozdější době někdy uplatňuje jako předěl mezi žlábkou plastický výplňový element zvaný hůlka, místo ploché stezky iónského řádu. Nejtypičtější je pro tento řád jeho hlavice – její základní tvar se nazývá kalathos, kalich a poukazuje na inspiraci tohoto řádu v Orientu, v Egyptě. Ve spodní části je hlavice zdobena 8-16 akantovými listy, ve druhém pásu jich bývá jen 8 a vybíhají z nich stonky, které se pod abakem stáčí do volut. Mohou se i různě větvit a kombinovat s dalšími elementy, někdy i figurální výzdobou. Celkem se rozlišuje šest poddruhů této hlavice. Korintský řád ale nebyl v Řecku příliš rozšířený, pravý rozkvět zažil až v římské architektuře. Používal se spíše v interiérech a na menších stavbách.

Od 5. století se také setkáváme s tím, že se jednotlivé řády navzájem ovlivňují (přebírání poměrových systémů a dílčích prvků) a kombinují. Dórský sloh byl majestátnější, proto se používal na venkovních částech staveb, iónský a korintský byly zase zdobnější, tudíž se s nimi více setkáme v interiérech.

2) tvarosloví řeckých chrámů

Na závěr si řekneme něco málo k vnitřnímu členění řeckých chrámů a nejběžnějších půdorysů. Chrám se v Řecku stavěl většinou na vyvýšeném, ohrazeném místě, které se nazývá PERIBOLOS. Často býval součástí většího komplexu kultovních budov doplněného o volně stojící sochy a oltáře.

Jeho pozici ještě zvýrazňovala stupňovitá krepis, o níž jsme se bavili v souvislosti s konstrukčními prvky řeckých staveb.

Hlavní částí chrámu, která byla považována za vlastní sídlo boha a kde také bývala umístěna jeho kultovní socha, byla CELLA neboli NAOS, česky chrámová loď. Vstup do celly a tedy i do chrámu měl být, pokud to bylo jen trochu možné, z východu, socha pak byla umístěna naproti vchodu v zadní části celly. V přední části se potom nacházely votivní dary a někdy také oltář v podobě kamenného stolu nebo bloku. Půdorys byl obdélníkový, v případě větších rozměrů dělený dvěma řadami sloupů, zvanými PTEROS, do tří lodí. U zvláštních typů chrámů – velmi staré nebo zasvěcené více božstvům mohla být v celle jen jedna řada sloupů. Prostor býval bez oken, osvětlen byl vstupním otvorem, který byl někdy opatřen dveřmi, u větších chrámů máme zprávy o stropním osvětlení pomocí světlíku. Cella předcházela předsíň, PRONAOS. Tyto dva prostory jsou jasně inspirovány mykénským megaron. Za cellou v zadní části chrámu, se pro vyvážení půdorysu přidávala další místnost – buď ADYTON nebo OPISTHODOMOS. Adyton bylo přes dveře přístupné přímo z celly a představovalo tak nejposvátnější a nejutajenější část chrámu, kam měli přístup jen kněží nebo lidé zasvěcení do daného kultu, bylo běžnější hlavně ve Velkém Řecku. Druhou variantou byl OPISTHODOMOS, nebo také zadní předsíň, která nebyla přístupná z celly, ale zvenku; sloužil zřejmě k ukládání bohoslužebných předmětů a votivních darů.

Chrámy z nejstarších dob, z 8. a 7. století, měly řadu specifíků – jednalo se o stavby buď zcela nebo částečně dřevěné, které ještě nebyly postavené v kanonických řeckých architektonických řádech, typické jsou výrazně podlouhlé půdorysy (zřejmě kvůli snazšímu zastřešení). Je u nich také běžnější dělení celly jednou řadou sloupů. K ustálení stavebních slohů i půdorysů chrámů začalo docházet až v průběhu 6. století.

Nejjednodušší půdorys se nazývá IN ANTIS a jde vlastně jen o cello s předsíní, ve které mezi antami (což jsou vytažené boční stěny celly ukončené polosloupky, pilastry) stojí dva sloupy. Setkáme se s ním hlavně u pokladnic nebo také jako s jedním prvků v propylajích, honosných vstupních branách. Obohacenou variantou je DVOJITÝ IN ANTIS, který má za cellou ještě opisthodomos.

V případě, že před předsíní stojí jedna řada sloupů, hovoříme o tzv. PROSTYLU, počet sloupů bývá většinou čtyři. I zde existuje dvojitá varianta zvaná AMFIPROSTYLOS. Nejznámějším příkladem amfiprostylu je chrámek Athény Níké na Akropoli.

Připojením bočních řad sloupů vznikl chrám se sloupovým ochozem známý jako PERIPTEROS, asi nejběžnější varianta řeckého chrámu vůbec. V průčelí měly tyto chrámy většinou šest sloupů, ale mohlo jich být také osm (jako třeba u Parthenonu), deset i dvanáct. Nazývají se potom HEXASTYLOS, OKTASTYLOS, DEKASTYLOS a DÓDEKASTYLOS – sudý počet byl vhodný zvláště proto, že pak střední

interkolumnium korespondovalo se vstupem do předsíně a lodi. Lichý počet byl dost vzácný a používal se, když měl chrám třeba dvojí zasvěcení nebo zdvojený vchod. Co se počtu sloupů na delší straně týče, v klasické podobě odpovídal dvojnásobku počtu z průčelí plus jedna (takže u hexastyly $6 \times 2 + 1 = 13$). Již byl řečeno, že ve starších dobách byly chrámy delší a měly tedy na délku více sloupů, naopak v helenismu docházelo někdy ke zkracování chrámů o jeden i více sloupů. Variantou peripteru byl PSEUDOPERIPTEROS, kde na bočních stranách nebyla řada pravých sloupů, ale jen polosloupů, to však bylo častější až v římské architektuře.

Nejmonumentálnější variantou chrámu byl DIPTEROS, chrám obehnaný dvojitým sloupovým ochozem. Časté jsou v maloasijském prostředí, tedy v íónském stylu, krepida u nich měřívá přes 100 metrů, na šířku mívají přes 50 metrů. Méně nákladný na čas, práci i finance, ale s velmi podobnou estetickou hodnotou byl PSEUDODIPTEROS, u kterého byla vynechán vnitřní sloupový ochoz, sloupy se tedy nacházely v dvojnásobné vzdálenosti od celly, než tomu bylo u peripterálních chrámů.

Kruhových staveb bylo v řecké architektuře známo málo a bývaly malých rozměrů. Byl to jednak KRUHOVÝ PERIPTEROS a MONOPTEROS. Ten se od předchozího lišil tím, že byl složen jen ze sloupů, chyběla zde vnitřní zeď.

Magna grecia

Sybaris – byla jednou z prvních řeckých kolonií v jižní Itálii, v úrodné nížině mezi řekami Crathis a Sybaris ji založili kolonisté z města Elis, další část snad pocházela z Troizeny. Město vzniklo kolem roku 720 a velmi rychle rostlo a bohatlo. Nárůstu populace pomáhal i fakt, že umožňovali usídlení se příslušníkům cizích národů, bohatství pocházelo hlavně z úrodné půdy v okolí a také z obchodu. Na počátku 6. století dosáhlo město svého vrcholu, stalo se hegemonek oblasti a ovládalo řadu menších měst v okolí. Založilo také několik dalších kolonií, mezi nimi i Poseidonii. Na konci 6. století se město dostalo do konfliktu se sousedním Krotonem, v následné válce bylo poraženo a roku 510 srovnáno se zemí. Říkalo se, že tato zkáza byla trestem pro Sybaris za její přílišné bohatství pýchu a zálibu v luxusu, které se staly v řeckém prostředí příslovečnými.

Metapontum – bylo bohaté achájské město v Tarentském zálivu. Podle řecké tradice zde první město založili obyvatelé města Pylu, kteří doprovázeli Nestora do trojské války. Nicméně v době, kdy začala velká řecká kolonizace, bylo místo opuštěné. Novou osadu zde založili kolonisté ze dvou sousedních achájských měst – Krotonu a Sibaridy. Než se zde ale mohli usídlit, museli porazit jak místní obyvatelstvo, tak jednotky z Tarentu. Podobně jako další místa v tomto regionu, bohatlo Metapontum hlavně díky mimořádně úrodné půdě v okolí. Město udržovalo přátelské vztahy s dalšími achájskými obcemi v okolí a na konci 6. sem přesídlil Pythagoras a jeho žáci, kteří se zde těšili velké úctě. Jeho hrob byl ještě v Ciceronových časech návštěvníkům města ukazován jako významné místo.

Tarent – v řecké době známý jako Taras, podle mýtu o tom, že jej založil syn Poseidona a místní nymfy právě tohoto jména. Byla to jediná spartská kolonie založená roku 706 v jižní Itálii na pobřeží zálivu, který byl později nazván Tarentský. Jádrem osídlení leželo na malém poloostrově, který z jedné strany omývala mořská laguna bohatá na ryby a z druhé pak měl dobrý přírodní přístav. Od počátků se Tarent musel vypořádávat s odporem místního obyvatelstva, později se zapojil také do sporů s dalšími řeckými městy v sousedství a od 3. století potom přibyl ještě mocnější soupeř – Řím (římskou kolonií se stalo až roku 123). Kvůli kontinuálnímu osídlení místa se dochovalo jen málo archeologických památek na nejstarší období – jsou to zbytky hradeb z 5. století a několik sloupů z dórského chrámu ze století šestého.

Vojsko

Vývoj vojska

Již dříve bylo zmíněno, že po dlouhou dobu se válečné střety v řeckém světě omezovaly na menší lokální války, kde se mohla uplatnit několikatisícová vojska městských států. Zcela jiný charakter však měla válka s Peršany v první polovině 5. století. Perské vojsko mělo snad až 60 000 vojáků a tomu žádný z řeckých států nemohl konkurovat. Z nutnosti tedy vznikla velká koalice řeckých městských států. Tím se shromáždil dostatek prostředků k boji s tak mocným nepřítelem a naskytla se také příležitost k diversifikaci v armádě, k jakési dělbě práce. Hlavně přičiněním athénské generála Themistokla začaly Athény budovat mocné válečné loďstvo, do té doby v tomto měřítku neznámé. Ukázalo se, že při správné taktice může méně početná falanga hoplitů porazit jen lehce vyzbrojené perské pěšáky a že velkou výhodou jsou také sice menší, ale lépe ovladatelné válečné lodě Řeků. Řecký svět vyšel z bojů s Persií vítězně a nejvíce posíleny byly dva státy - Athény a Sparta. Konflikt mezi nimi na sebe nenechal dlouho čekat. V peloponéské válce sice stále docházelo ke klasickým bitvám falang, ty ale většinou neměly rozhodný výsledek. V mnohem větší míře se začaly, po zkušenostech z řecko-perských válek, využívat i jiné metody - námořní bitvy, blokády měst, obléhání, důraz byl kladen na hospodářské zničení protivníka, najímala se žoldnéřská vojska, atd. Co se taktické stránky vedení bitev týče, jako inovaci zde může označit užívání lehké pěchoty, vrhačů oštěpů a lučištníků, většinou najímaných jako žoldnéři, zatímco občané tvořili stále jen jádro falangy hoplitů. K výraznější změně v taktice vedení pozemní bitvy došlo až ve 4. století během války thébského spolku se spartskou ligou - šlo o již zmíněný útok po úhlopříčce použitý poprvé v bitvě u Leukter. U geniálního стратега Epameinonda se jistý čas učil také budoucí makedonský král Filip II. Za jeho vlády potom prošla tradiční falanga a vlastně celý způsob vedení bitev velkou změnou. Změnila se výzbroj vojáků - místo klasického kopí začali používat sarissu, která se od kopí lišila hlavně délkou od čtyř do sedmi metrů. Takovou zbraň bylo třeba držet v obou rukách, takže se vojákům zmenšil štít - používali kulatý štít s průměrem do 60 cm, připevněný na levé předloktí, díky čemuž mohli k manipulaci se sarissou použít i levačku. Další významnou změnou bylo, že Filip zavedl stálou armádu, kde byli vojáci profesionálové, co prošli náročným výcvikem, což jim umožnilo provádět i složitější manévry. Pohyb falangy také zjednodušilo její zmenšení - místo jednolitých front o stovkách vojáků se nyní falanga skládala z maximálně 16 mužů na šířku a 8 do hloubky. Také

kladal mnohem větší důraz na jízdu - poměr v makedonské armádě byl 1:7, kdežto u řeckých městských států to nebývalo více jak 1:12, obvykle však mnohem méně. Další inovace pak zavedl do vojska jeho syn Alexandr - hlavní údernou silou jeho armády byla elitní těžká jízda operující v uzavřené formaci osmi eskadron, její útok pak podporovala lehká jízda a lehká pěchota. Alexandr také zavedl nový typ pěšího vojáka, jakéhosi polotěžkooděnce, který se nazýval hipaspista, byl vyzbrojen klasickým kopím a štítem, ale byl mobilnější než hoplita a měl lepší výcvik. Podrobnostmi ohledně Alexandrova tažení se ale budeme zabývat až v příštím semestru.